

igor peteh max

REGER

(1873.-1916.)

Ove, 2016. godine obilježavamo 100 godina smrti Johanna Baptista Josepha Maximiliana Regea. Obljetnica njegove smrti prolazi nezapaženo, a razlog je što Max Reger nikada nije bio popularan, prijemčiv i atraktivan za slušateljevo uho, stoga su njegova djela malo izvođena i malo poznata širem krugu slušatelja.

Reger je bio izvrstan orguljaš, pa je orgulje stavio u prvi plan svog skladateljskog stvaralaštva. Nakon stoljeća i pol „prekida“, odlučio je nastaviti tamo gdje je Johann Sebastiana Bach „stao“ u skladanju orguljskih skladbi. Naime, nakon Bachove smrti 1750. godine orgulje su, kao koncertno glazbalo, u cijeloj Europi bile u drugom planu skladateljskih ambicija. Razlog tome je bio taj što su oduvijek bile, a i ostale, apsolutno najveće i najskuplje glazbalo. Zbog nedostatne ekonomske snage crkve, gradova i europskih država, izmorenih neprekidnim ratovima, orgulje su u Europi bile malobrojne i tehnički zapuštene. Sve do ekonomskog osnaživanja srednjoevropskih nacija u XIX. stoljeću za orgulje nisu pisana značajnija djela. Ipak, malo pomalo, opći tehnološki i tehnički napredak odrazio se i na gradnju orgulja, prije svega u Njemačkoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, Italiji i Francuskoj i orgulje su ponovno dobile značajnije mjesto u crkvenoj i koncertantnoj glazbi. Predvodničku ulogu u gradnji orgulja u Njemačkoj i Francuskoj slijedile su druge nacije s mnoštvom orguljarskih radionica u kojima su izgrađeni impozantni instrumenti. Pojavili su se i brojni graditelji orgulja, a onda i skladatelji koji su pisali za

to glazbalo. Treba napomenuti da ni jedan od velikih skladatelja na prijelazu s XIX. u XX. stoljeće nije bio orguljaš: Gustav Mahler, Igor Stravinski, Sergej Rahmanjiov, Claude Debussy... Ti su se skladatelji pojavili gotovo istodobno i svi su bili snažnih osobnosti te slijedili svoj vlastiti, individualni umjetnički put. Max Reger je također bio iznimno snažna glazbena osobnost, ali bio je iznimka po interesu za orgulje. Odlučio je nastaviti ondje gdje je stao Bach. Zato je Reger detaljno proučavao Bachov *opera omnia* čiju je strukturu skladanja uspio primijeniti na orguljsku glazbu XX. stoljeća, i to gotovo bez odmicanja od Bachove arhitektonike. Čvrstu baroknu polifonu strukturu obogatio je do tada neviđenim vulkanskim temperamentom i mnogim inovacijama. Zbog toga Regeru ni jedne orgulje na kojima je svirao nisu bile dovoljne velike i dovoljno snažne. Dao je nadograditi Sauerove orgulje u crkvi sv. Tome u Leipzigu nizom registara tipičnih za kasnoromantične instrumente uz, do tada, neviđeno jake pedalne svirale. Govorilo se da orgulje crkve sv. Tome imaju basove poput topništva. Danas su te orgulje jedno od najboljih kasnoromantičnih glazbala u Njemačkoj.

Reger se ostvario na mnogim glazbenim poljima i ostavio je dubok trag u više njemačkih gradova, ali najviše u Münchenu, Leipzigu i Wiesbadenu. Bio je neprestano u borbi za ispravnost svojih stavova i načela. Borio se s pristalicama umjetnosti R. Wagnera, J. Brahmsa i F. Liszta čiji sljedbenici nisu shvaćali da je njihovo vrijeme prošlo. Iako je Reger bio protivnik zadržavanja na razini koju su svojom umjetnošću dosegli Wagner, Brahms i Liszt, zanimljivo je upravo to što Regea s njima vezuju mnogi srodni glazbeni elementi, od skladateljskih postupaka do

estetskih načela. Ali, bez obzira na to, nije se mogao zaustaviti napredak i živjeti na zasadama glazbenog romantizma, epohe čija su najznačajnija djela već odavno pronašla svoje mjesto u povijesti glazbe.

Reger je bio i ostao usamljen u obrani svojih stavova, a vrijeme je pokazalo da do današnjih dana nije uspio svojim djelima naći put do koncertnih programa. To ne znači da nije bio u pravu ili da je bio loš skladatelj, već, naprotiv, njegova umjetnost doživljava snažnu revalorizaciju jer je sve prisutniji na koncertnim programima. Stvarao je šokantno, vulkanski divlje, neobuzdano, a opet s čvrstim osjećajem za red, naročito unutar polifonih oblika. U tome je blizak slušatelju XXI. stoljeća koji voli koncentrat i žestinu, kojemu ništa nije preveliko niti prejako.

Reger je bio uvaženi skladatelj i pedagog. Međutim, njegova borbena i polemična narav donijela mu je ozbiljne poteškoće u poslu. U Leipzigu gdje je najviše boravio stekao je reputaciju jednog od najboljih nastavnika. Mnogi studenati iz cijele Europe tražili su da ih Reger podučava. Oni su kod njega učili kompoziciju, kontrapunkt, orgulje i teoriju glazbe. Spomenut ću samo neke učenike koji su svojim djelovanjem kasnije zadužili glazbenu povijest i sredine u kojima su djelovali nakon završenog studija: Grigorij Abramovič, Jaroslav Kvapil, Ludwig Landshoff, Ruben Liljefors, Fernando Liuzzi, Aare Merikanto, Rudolf Moser, Cesare Nordio, Marceli Poplavski, Niels Otto Raasted, Günther Raphael. U povijesti glazbe zapisani su kao vrsni glazbenici u svojim sredinama, što ujedno potvrđuje Regerov veliki pedagoški značaj.

Svojim djelima pridonio je najprije proširenju tonalitetnog sustava, a kasnije i njegovu razbijanju. Kidao je harmonijske zakonitosti smjelim

modulacijama i obilnom primjenom kromatike, čime je ozbiljno poljuljao tradicionalnu tonalnu funkcionalnot harmonijskog sloga. Kromatika, koju je obilno koristio, bila je u funkciji napetosti i ozbiljnosti glazbe. Njome je svoje melodije i harmonije suprotstavljao profanoj, gotovo operetnoj jednostavnosti glazbe, onoj koja ga je okruživala izvan akademskih okvira u kojima je djelovao.

Dijelom je suvremeni skladatelj u današnjem smislu tog pojma, a dijelom neoklasik i još više neobarokni skladatelj jer je djelovao na više područja glazbenog stvaranja s naznakama nepomirljivih suprotnosti. Jedan je Reger orguljaš i skladatelj veličansvenih djelâ za orgulje, a drugi je Reger u gotovo „pomirljivim“ djelima komorne glazbe. Zaodjenuo je tradicionalne kompozicijske postupke u novi, sebi svojstven harmonijski i kontrapunktski izraz. No, Reger je u tim ostalim, „neorguljskim“ aspektima svojeg stvaranja u koncertnoj praksi gotovo ignoriran iako je njegova ostavština u tom pogledu golema: djela za solističke instrumente, glazba za komorne sastave, vokalna glazba, skladbe za orkestar, koncertantna glazba. Razlog tome je što su njegova djela izrazito tehnički zahtjevna, njegova je kromatika teška za slušateljevo uho, a cjelokupna glazba odražava duh i atmosferu blisku literarnim opisima bremenitih uvjeta onodobnog života.

No, najveći broj djelâ namijenio je orguljama a cijeli je svoj orguljski *opera omnia* stvorio u okrilju goleme Bachove „sjene“. Dapače, slijedeći stope velikog prethodnika, napisao je: „Bach je početak i kraj glazbe.“ Introdukcije, fuge, passacaglie i korale skladao je po uzoru na Bacha i na njemu sličan način, pa proučavajući Regeera, možemo jednako

učiti i o Bachovom načinu stvaranja. Bez obzira na sve to, ostao je i snažan i svoj. Unatoč obilju Bachovih djelâ, Reger je dokazao da još ima mnogo toga reći tako što je u skladu sa svojim vremenom, svojim djelima, proširio okvir Bachova baroknog izraza.

Regerova polifonija je izravni rezultat poštivanja Bacha kao prauzora za novo neobarokno djelovanje. Spomenut ću samo neka od djelâ, koja će već svojim naslovima upozoriti na prethodno spomenute navode: veličanstveni ciklus od sedam opsežnih koralnih fantazija za orgulje: „Ein feste Burg ist unser Gott“, „Freue dich sehr, O meine Seele“, „Wie schön leuchtet uns der Morgenstern“, „Straf mich nicht in deinen Zorn“, „Alle Menschen müssen sterben“, „Wachet auf, ruft uns die Stimme!“, „Halleluia, Gott zu loben“, „Zwölf Stücke, Op. 59“, „Monologe, Op. 63“, „Fantazija i fuga na ime B-A-C-H“ i mnoga druga djela. Reger je autor četiriju *passacaglija* za orgulje. Ona iz ciklusa „Monologe, Op. 63“ je prema arhitekturi gotovo identična Bachovoj, ali zbog toga nije ništa manje zanimljiva. Dapače, ispitivao je tehničke granice i krajnje mogućnosti orgulja i orguljaša. Bio je inventivan u ispitivanju zvučnih efekata koje mogu ostvariti orgulje u odnosu na prostor crkve, što je došlo do punog izražaja u *passacagliji* u f-molu, unutar ciklusa „Monologe, Op. 63“. U jednoj varijaciji *passacaglie* (taktovi 104 - 112) postigao je takve zvučne efekte (bez pomagala!) koji slušatelju „mijenjanju“ osjećaj fizičkog prostora. *Passacagliji* koja je pod brojem 6, prethodi „Introdukcija“, skladba pod brojem 5. Iako su skladbe zasebno numerirane, „Introdukcija“ i „*Passacaglija*“ obično se izvode u paru, kao jedno djelo.

Isti slučaj je u ciklusu „Zwölf Stücke, Op. 59“, gdje su tokata i fuga, obje u D-duru, označene svaka svojim brojem, a često se izvode zajedno.

U „Introdukciji“ (*Monologe op. 63*) koja prethodi „*Passacagliji*“ Reger već u prvom taktu postavlja akordičku „dilemu“ na način da je „ve^o prvi harmonijski stup“ u znaku uznemirujućeg sekstakorda *f-a-des* (k^{am} enharmonijski odgovara povećenom kvintakordu). Rješenje te zanimljive harmonijske progresije nalazi se u u drugom taktu. Slušatelj ima doj kao da mu je netko izmakao stolac, jer na samom početku nedostaje očekivani stabilni tonski centar koji je vješto izbjegnuto. Na samom kraju *Introdukcije* Reger se opet odlučuje za vrlo zanimljivo rješenje, tj. za paralelno spajanje dvaju akorada (dva akorda prije posljednjeg), čime je također postigao poseban akustički efekt iznenađenja.

Najveća počast koju jedan skladatelj može iskazati drugome jest ta da mu posveti svoje djelo. Max Reger je za orgulje skladao *fantaziju* (dvostruku) fugu na ime BACH, apoteozu snage, kontrapunktičke i tons umješnosti, bez premca u XX. stoljeću. Jedna od interpretativno najboljih i tehnički najuspjelijih snimljenih verzija tog djela je ona iz 1970. godⁿ koju je u Pragu, na velikim orguljama crkve Sv. Ćirila i Metoda, snimio Iva Sokol. Ta izvedba po izražajnoj snazi i savršenoj jasnoći snimke do danas nije nadmašena. Max Reger je Bachov uzor slijedio i u skladbama za vilončelo solo. Po uzoru na šest Bachovih *suita* za vilončelo solo skladao tri *suite* koje su označene opusom 131c. Bachove i Regerove *suite* za vilončelo solo u Zagrebu je ranih 1980-ih maestralno izvodio violončelist Marijan Jerbić (1939.-2002.).